

UN SPECTATOR DE ȘCOALĂ NOUĂ —fals tratat—

Dragul meu, scriitorii despre care îmi vorbești au fost și ei oameni ca mine ori ca tine. Încearcă deci să scrii cărți și apoi citește-le singur.

Jules Renard

Prefețele în teatru par să fie puțin utile. Ce-i pasă spectatorului de gândurile autorului? Totuși obiceiul s-a păstrat. Exemplele celebre au întărit obișnuința.

În ce mă privește am de explicat o veche nostalgie. Personajele unei piese sau cele ale unui roman primesc de la autorul lor un traseu neabătut. Ele se nasc, trăiesc și uneori se căsătoresc o singură dată pentru totdeauna. Dar vitalitatea unora dintre ele depășește mult cadrul operei în care apar după cum și absența lor din acțiunile altor scrieri este funestă. Totdeauna am fost convins că dacă Sir Falstaff ar fi fost prezent la Elsinor lucrurile ar fi decurs mai bine pentru Hamlet și toți ceilalți. Sau dacă Don José l-ar fi întâlnit în piață pe Figaro, gândurile negre i s-ar fi risipit.

În copilărie am visat totdeauna să fac echipe mai puternice prin gruparea personajelor, de exemplu să scriu o carte în care Poirot, abatele Brown și Domnul Holmes să colaboreze la elucidarea aceluiași caz. Ca să nu mai vorbesc de înfrustrarea moarte a lui d'Artagnan, când autorul său, mult mai puțin simpatic, văzînd că nu-l mai poate folosi cu succes, s-a hotărît să-l elimine. Și încă mușchetarul a fost un longeviv!

Piese mele de acum încearcă, de bine de rău, să rezolve această problemă dificilă — a supraviețuirii marilor personaje, a marilor acțiuni și a marilor replici chiar. Căci autorul lor nu se simte deloc în stare să creeze o nouă Antigonă, o nouă Doamnă Bovary sau un nou Napoleon, ci abia dacă va putea să le manevreze după slabele lui puteri în acțiuni diverse, după cum îi dictează ideile, nevoile și visele adolescenței.

Istoria și mitologia sînt potrivite pentru stingerea în diferite fantezii a nemulțumirilor pe care istoria cea adevărată le lasă oricărui cititor. Să ne închipuim o coaliție Mihai — Ștefan contra lui Baiazid. Cum s-ar comporta Dalila în rulota generalului Rommel? Iată subiecte ce-și așteaptă, cu personajele pregătite, rezolvarea. Nu ne putem permite luxul de a abandona personajele și replicile strălucite cu care civilizația ne-a dăruit. Credeți însă că lor le va conveni o întâlnire care să le forțeze inteligența, puterea sau chiar ticăloșia? Eu sînt sigur că da.

Literatura și istoria ultimelor trei-patru mii de ani fac din dramaturg un copil așezat în fața unui tort mare cit Mont-Blanc-ul. Pentru a preveni o indigestie spectatorii trebuie să participe toți alături de el.

Parodie? Poate fi viața unui om parodia unei cărți?

Camil Petrescu

La o întrebare retorică a unui personaj al lui Camil Petrescu pot da, împotriva așteptărilor, un răspuns afirmativ: da, viața unui om poate fi parodia unei cărți; sau a mai multora. După cum acestea sînt bune sau rele și după cum calitatea parodiei este mai bună sau mai rea, viața individului este interesantă sau nu.

Se spune că un roman al lui Goethe a determinat un lanț de sinucideri mimetice. Nu. Parodice! Nimic nu-i mai hazliu decît să iei cărțile de bune și să-ți zbori creierii.

Așadar ce este o piesă de teatru? Este parodia unor existențe care sînt parodia altor piese care... Un text pentru teatru este, pentru că operează cu personaje, o parodie de ordinul n a existenței celui dintii troglodit.

Demult, cînd zeii trăiau printre oameni și limbile nu se diferențiaseră, totul era mai direct, mai pur, lipsit de aerul de comedie pe care inevitabil îl au toate faptele. Totuși, de cite ori vorbim despre acele vremuri fericite, n-avem cum s-o facem fără a le trece prin memoria încărcată de lucruri mult mai recente. Așa încît viețile strămoșilor par niște parodii ale unor cărți mult mai tîrzii.

Să nu credeți însă că asta falsifică realitatea. Doar vechii egipteni își aveau, în aceeași măsură ca și noi, prostiile, ambițiile și trivialitățile lor, încît, înlocuindu-le cu altele, mai proaspete, nu se schimbă mare lucru.

De aceea piesele „istorice“ încep să fie parodii proaste de cum își propun să fie serioase.

Acum despre intertextualitate. Procedul este desigur foarte vechi. L-am întâlnit doar și la Jerome K. Jerome, și la Caragiale, nici vorbă. Dar cea dintii formă de intertextualitate, de interoralitate de fapt, este cea introdusă prin vorba ceea...

Arta citirii nu este cine știe ce tehnică. Doar slăbiciunea oamenilor de a apela la o sursă de autoritate sau, dimpotrivă, de notorie prostie pentru a chema respectul sau risul. În teatru mai ales o replică verificată face cit două.

Și-apoi cum să fii natural dacă nu folosind vorbe ale unor personaje care imită oameni naturali care... și tot așa. Sigur că asta ajunge să ridiculizeze anumite caractere dar numai pe acelea care sînt neserioase și-și aleg din tezaurul literaturii exact prostiile.

Un lucru de care trebuie să ținem seama este alunecarea continuă spre ironie datorită introducerii unor texte străine de cel propriu. Dar teatrul este o artă ironică. Gîndiți-vă la Hamlet, la toate piesele lui Cehov și mai ales la Romeo și Julieta. Să-ți tai beregata din cauza unei neînțelegeri provocate de îmbolnăvirea unui călugăr: curată bătaie de joc. Dar și dacă ar fi apărut călugărul în ultima clipă împiedicînd moartea lui Romeo, totul terminîndu-se c-o nuntă — ceea ce n-ar fi fost neobișnuit pentru teatru — atunci chiar ar fi fost ironizate personajele, așteptarea spectatorului și convenția genului. Din această dilemă Shakespeare nu putea ieși.

Cu sau fără intertext, teatrul este o artă care se parodiază pe sine și-n fericirea și-n nefericirea finalurilor. Autorul de texte pentru teatru este un comediant și cu cât își va lua în serios condiția cu atât va fi mai bine. De nu, va fi un măscărici involuntar. Piese mai nostime decât cele proletculte nici nu cred să existe.

Așadar: ironie mereu și mereu parodie!

„Trebuie să recunoști, domnule, că toate acestea au un strașnic aer de parodie” îi spune Jupinița lui Andrei Pietraru. Dar Andrei, prost, n-a recunoscut.

No, ce-i gramatică?
I.L. Caragiale

Retorica teatrului se deosebește grav de a prozei sau a poeziei. Vorbesc personajele. Autorul rămâne ascuns. Toate prostiile pot să fie atribuite lor, în nici un alt gen autorul nu e atât de predispus să scape basma-curată.

Autorul nu poate de fapt nici măcar interveni în destinele eroilor altfel decât respectind o anumită coerență. Îi rămâne doar vorbirea lor, sintaxa ei, gramatica, în fine... Iată un exemplu. Să zicem că Regele Soare îl înghesuie cu pretenții pe Colbert:

REGELE SOARE (distrat): Frumoasă vreme, domnule.

COLBERT (supus): Splendidă, majestate...

REGELE SOARE: Mi-ar trebui trăsuri noi, așadar.

COLBERT (tușește incurcat): Să ne gândim majestate... Să căutăm...

Asemenea dialog e plauzibil istoricește, dar din punct de vedere dramatic e complet stupid. Didascaliiile sînt inutile căci rezultă din replică. Prin lexic și sintaxă dialogul e plat. Spectatorii căscă; să mai încercăm.

REGELE SOARE (bea pînă la fund): Ehe! Colbert! Ce soare!

COLBERT (abia își moaie buzele): Splendidă vreme, nu zic...

REGELE SOARE (sare-n sus): Să cumpărăm trăsuri! Ca-lești noi!

COLBERT (încercîndu-se cu vinul): Hm-hm, să ne gândim... să... ho-ho.

Acum indicațiile ajută replica și cuvintele bat și ele mai bine șeaua iepei regale, textul e mai viu. Totuși convenția persistă. Încă o dată.

REGELE SOARE: Aha! Se zvîntă șleaurile! Eh?

COLBERT: Să hie al dracu' care mai are un ban!

REGELE SOARE: Trei pițule pentru-un cap de funie oi găsi eu!

COLBERT: Iacă vorbă și la matale! Parcă n-o să caut!? Mai mult de hatîrul coanii-mari că pe dumneata tot nemulțumit te văd. Așa te-am pomenit!

Evident dialogul nu mai are legătură cu Colbert și Ludovic dar exprimă mult mai apăsător, deși mai aluziv, același lucru: un stăpîn cere bani de la o slugă zgîrcită pentru un gust extravagant. Parantezele inutile lipsesc, lexicul contrastează plăcut cu înalte fețe ale vorbitorilor, memoria se dezmoștește. E aproape bun și din încă două-trei încercări poate ajunge chiar să scape căci deocamdată ritmul e imperfect, accentele căzînd cînd prea des cînd prea rar, hurducînd caleașca. Apropo, observați că trăsura lipsește din text în ultimul caz.

În primele variante se păstrează verosimilitatea istorică. În ultima ea nu se pierde complet, cine știe cum își vorbeau de fapt cei doi în intimitate?, dar se cîștigă în atractivitatea

comunicării.

Deci autorul e singur cu replica, cu gramatica teatrului. Dar e timpul să ne întrebăm ce e gramatica. Răspunsul vine scurt: „Iaște o știință ghespre cum lucră limba”. Școlerul, prost cumu-i el, are o intuiție bună, semn că autorul nu s-a deghizat complet. Limba „lucra” singură, are anumite legi de acțiune. Iluzia în care ne-am legănat pînă adineaori, că autorul poate interveni, se pulverizează. Nu mai rămîne absolut nimic. Limba, personajele, acțiunea au (cînd nu sînt siluite de niscai nechemați) o autonomie absolută. Amestecul dramaturgului în această lucrătură este o forțare inadmisibilă.

Ceea ce autorul are de făcut, și doară nu-i puțin lucru, este să aleagă personaje, scheme, tipuri de limbaj, iar apoi să le lase să lucreze singure. E foarte greu de rezistat și chiar autorul acestor rînduri își mai bagă nasul în propria piesă realizînd astfel doar stricăciuni. Strădania sa ar trebui să fie nu să țină coarnea plugului, ci să îndrăznească să umble pe unde-l trag boii. Iată metafora perfectă a piesei autoreglate. „Bravo mă! prostovane!”

Nu despera, tinarele! a mai rămas un minister...

I.L. Caragiale

Așadar textul pentru teatru dă dovadă de o remarcabilă homeostazie atunci cînd nu este constrîns de cine știe ce teze, antiteze și proteze. Acceptată ideea că orice bruscare îl deteriorează, poate fi lăsat să-și caute singur echilibrul ca un ou într-un castron.

Totuși se pune problema, într-o lume în care totul s-a scris, ce-i mai rămîne, ce mai atrage spectatorul. Respins la toate ministerele ca un copist fără protecție, autorul nu trebuie să dispere. A mai rămas unul. Numele lui, conform celor presupuse, a fost găsit de altcineva: ministerul adevărului. Aici Smith al nostru va fi primit cu brațele deschise numai că, spre deosebire de acțiunea romanului știut, el este liber să afirme că doi și cu doi fac patru. Chiar obligat.

Acesta e rolul autorului de teatru. Să afirme evidența. În realitate $2+2=5$ poate deveni o chestiune de prudență, principiu, orgoliu, strategie, etc.; iar omul nostru va spune rîspicat: patru! Zice naivul Camil: „Dumneata ai putea accepta ideea că $2+3=6$ ”? Cum de nu! Se înșela Ruscanu al său crezînd că a dat un exemplu zdrobitor. „Sau a unui cerc pătrat?” insistă Ruscanu. Firește. E drept că Rostogan se cam enervează cu Pămîntul: „Dacă se-nvirte, cumu-i? În trei colțuri, animale?”, dar imediat e gata să afirme că are „patru emisferuri”. No, vezi numa!!

Mizerabilu își fac de cap!
I.L. Caragiale

Ast ultim și scurt paragraf are pretenția să-l întrebe pe rîbdătorul cititor spectator: are domnia-sa nevoie de teatru? Nu că ne-am sista demersul în caz de răspuns negativ. Pentru mine unul genul acesta de-l comit este ca loteria pentru un porttabac cu muzică — nu-l cîștig decît eu. Dar faptul de a juca, de a aștepta să vedeți dacă a murit frîncul n-ar trebui să vă fie indiferent.

Aveți nevoie de teatru? De teatrul-meu? Pentru a păstra, cum se cuvine, deschis finalul rîndurilor de față eu mă opresc cu toată modestia chiar aici.

Horia Gârbea

